

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СНИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), д-ра *Коларића Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад), д-ра *Сивановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васи* (Скопље), д-ра *Храстиче Маји* (Загреб)

XXIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1958

ШЕНОА И ПОЉАЦИ

Каткад се деси да неки догађај унесе у садржај некога писца елемент који остане као лака црвена нит кроз читаво његово стваралаштво. Ако та нит и не постане толико широка ни дубока да би могла засенити или бар заслонити ону основну линију, не значи да не треба и њој посветити пажњу. Јер ће се у разним етапама, касније, каткад много касније, појавити, као из запретане дубине, траг ове нити и даће нешто отсјаја основној боји у некоме делу.

Тако је било и у стваралаштву највећег писца хрватског романтизма Аугуста Шеное (1838—1881): један догађај га је нагнао да се ближе заинтересује за историју и судбину пољскога народа. И мада то неће бити каква битна карактеристика код њега, ипак је рано интересност дало Пољску, за Пољаке, а онда и за пољску историју и књижевсовање за неколико плодова на којима је вредно зауставити се и приказати их као једну од многих компонената у делу овог веома разноврсног књижевника. Све се то врло јасно огледа на његовим књижевним радовима. Зато и мислимо да неће бити без интереса за науку ако бацимо мало више светлости на ту црту у стваралаштву овога писца, јер ће то — надамо се — помоћи да се добије заокруженија слика овог зас лужног књижевника и културног радника уопште.

*

У Шеноиному дому постојала је словенска традиција: његов дед, будимски пекар, богат пекар додајмо, чува у своме дому један рукописни молитвеник из 1821 године на којем своје име потписује као „Schoeуноћа“ — чиме је хтео да покаже оно што се и иначе спомињало у овој породици као традиција, тј. да су чешкога порекла. Јер би ово чешки значило: шпевавац, односно кривоноги. Аугуст је управо био тај који је вратио своме презимену такав словенски облик и који му је дао такво словенско тумачење, јер је постојала и друга породична традиција — свакако новија — по којој је ово презиме писано на немачки начин као „Schöноћа“ и по којој се тврдило да је ова породица швајцарског немачког порекла. Али било да је истина на једној или на другој страни, сам је Аугуст Шеноа јасно показао у више наврата како осећа и зато је своје презиме огласио за словенско. Слично позајмљено презиме морао је запазити касније и код Пољака, код којих је један његов „презимењак“ — Карол Шајноха (1818—1868) — био врло познат као историчар и књижевник, а чији је отац био пореклом Чех.

У својој словенској оријентацији Шеноа се свакако утврдио онда кад се нашао на студијама у Прагу. Али има нешто појединости из његове биографије које нас упућују да помислимо и о много ранијем његовом обавештењу о Словенима уопште, а посебице о Пољацима.

Када је Шеноа као десетогодишњи дечак остао без мајке, отац га посла у Печуј своме рођаку да се мали тамо школује. Баш тај једногодишњи боравак у полумађарском граду пробуди у маломе Аугусту националну свест и понос. Он је о томе касније често причао својим друговима и пријатељима, па се зато на тој појединости као врло важној задржао и Шеноин главни и најбољи биограф, иначе исто тако друг и пријатељ Фрањо Марковић¹. Кад се пак 1850 поново вратио у Загреб да настави нижу гимназију, тј. од II разреда, он се почео изграђивати у сваком погледу.

Оно што нам је сам Шеноа написао о својим првим књижевним интересовањима може нам послужити као добар путоказ у утврђивању извесних чињеница. Ту су две ствари достојне помена: Шеноини професори и његова лектира. И о једној и о другој ствари имамо нешто података, скромашњих додуше, али и овакви какви су они су за нас драгоцени.

Шеноини професори које особито вреди споменути јесу Антун Мажуранић, Матија Месић и Адолфо Вебер-Ткалчевић. Њих се Шеноа топло сећа у чланку *Књижевна исма*².

Ми знамо доста о свим овим људима. За нас је међутим у овоме часу важно да знамо како је њих Шеноа примио, како се према њима односио, шта је о њима мислио. А то можемо приказати на основу онога што је сам он написао.

Оно што бисмо могли рећи о Антуну Мажуранићу (1805—1888), старијем брату Ивана Мажуранића, није тако много. А ипак важно. Он је један од блеских Гајевих сарадника, првих година излагања он је чак главни уредник *Danice*, иако о томе нема трага у листу³. Сарађује он и код Врза. Тако ће у III књизи *Kola* (1843) штампати чувени *Винодолски закон* са предговором. Он пише и ствари које су непосредно везане за школу. Године 1855 издаје *Крајак преглед старије лијератууре хрватске*. А заједно с Вебером и Месићем, опет Шеноиним професорима, *Илирску читанку* (I део 1856, II део 1860). Године 1859 издао је *Словницу хрватску*.

Као што се из овог кратког прегледа види, Мажуранић је имао чиме да понесе своје ученике. А ако се узму у обзир и његове наставничке особине, онда ће то бити сасвим јасно. То се све добро види и из онога што је Шеноа о њему написао. То је било време када се међу ђацима морала особито пажљиво будити национална свест. „Сви професори Хрвати знали су у нама будити свијест и кварити посао равнатељу Премруу, а највише Анте Мажуранић. Он нам је хрваштину

¹ Matica hrvatska od g. 1842 do g. 1892. Spomen-knjiga. Zagreb 1892, str. 177.

² Вијенас 1879, цитирамо по издању: Djela I, Zagreb 1951, str. 551 i d.

³ *Slavko Ježić*, Hrvatska književnost, Zagreb 1944, 222.

управо методички лијевао у наше младе главе, он је врло вјештачки, без велике декламације, тјерао свој посао управо радикално“ — каже Шеноа¹. Такав професор је утицао својом речју, а на сваки начин и оним што је писао. То је морало импоновати младим главама.

Слично је деловао и Матија Месић (1826—1878), свештеник који се посвећује историји. Нека његова младалачка интересовања сасвим јасно ће показати какав ће он и касније бити. Он је као свештеник кренуо у Беч на студије. Али ту проводи само један семестар. Много више га је привлачио Праг, град у којем је још из ранијих година бујао интерес за Словенство, а за Месића то постаје главно. Није ли баш за својим учитељем Месићем коју годину касније кренуо пут Прага и његов одлични ученик Шеноа? Ми у то не сумњамо. И за овакво уверење имамо довољно оправдања. Али о томе мало касније. Месић дакле одлази у Праг 1851. Приближава се Ф. Палацком, а са П. Ј. Шафариком пријатељује и чест је гост у његову дому. Особито се крај Шафарика Месић даје на посао. Почиње да преводи и дотерује за своје земљаке уџбенике историје и земљописа. С јесени 1853 Месић се после дипломског испита враћа у Загреб и постаје професор гимназије. Тада је постао наставник и Шенои. Додуше, у тој гимназији се свега још годину дана предавало на хрватском језику, а онда је наставни језик постао немачки. Али Месић је налазио начина и тада да са својим ученицима ради онако како је он желео, и да их подиже онако како је он замишљао да треба подизати хрватску децу. Месић неуморно ради на школским уџбеницима, због чега му мало времена остаје за рад на науци. Али се убрзо и на томе пољу показао. Његови научни радови донели су му признање с више страна. Неколики историски већи и мањи његови радови стекли су му глас озбиљног научног радника.

Тако изгледа званична Месићева биографија. Нас он занима као Шеноин наставник. Мислимо да је његова заслуга исто тако велика што је Шеноа постао онај који је био и онакав какав је био. „Учитељ повијести бијаше нам покојни Месић; и он, и послје њега Каткић, знали су у нашим младеначким срцима будити свијест хрватску“ — сећаће се свога наставника Шеноа². Ми бисмо могли додати, позивајући се на оно што знамо о Месићу, прашком студенту и Шафарикову пријатељу, да је он код својих ђака будио и словенску свест. Он је и на друге начине помагао својим ђацима да се развијају што свестраније и што боље. „Месић нам је давао и књиге“ — каже Шеноа³.

Најзад, морамо споменути и Шеноина професора хрватске књижевности Адолфа Вебера-Ткалчевића (1825—1889). Кад је 1842 кренуо у Пешту да учи богословију, он је већ желео да се посвети наукама које ће му бити потребне у животу. Ту он учи многе стране језике: немачки, француски, чешки и пољски. А откуд баш ове словенске језике бира? Није то никакво чудо. Он се тада — како сам каже у својој аутобиографији — највише заноси Шафариковим и Коларовим делима,

¹ Djela I. Zagreb 1951, стр. 552.

² Нав. дело, 551.

³ Нав. дело, 551.

а изнад свега Мицкјевичевим париским предавањима о словенским књижевностима, која су баш тих година — још док је Мицкјевич предавао у Паризу — излазила на пољском и немачком језику. Тиме се све одушевљавао млади Вебер док је још био у пештанском семеништу. Такав је 1846 дошао у Загреб и већ 1847 почиње да сарађује у *Danici*. Једна његова полемика, у којој он оштро напада Штура што отцепљује словачки језик од чешког, показује јасно да је Вебер из Пеште стигао као шири Словен него што је тамо отишао. Још једну појединост морамо споменути, јер ће за нас и наше испитивање пољских елемената код разних писаца имати нарочиту важност. У Загребу тих година постоји читав један пук војске састављене од самих Пољака. И кад се њихов капелан разболи, Вебер се прими ове дужности. Своје знање пољскога језика на тај начин веома прошири и употпуни и убрзо се поче бавити и преводњешћем дела из пољске књижевности. Он од тога времена постаје предан пропагатор ове словенске књижевности међу Хрватима. А почео је с једним великим делом једног великог пољског књижевника. Био је то роман *Пан Подсиоли или добар домаћин* од Игнација Красицког, управо Огњослава Красицког, како га прекрштава Вебер, онако исто као што је и своје презиме превео у Ткалчевић. Роман је изишао у три књиге у времену од 1848—1850. То је велики роман, 388 страна текста! — После ових својих радова Вебер 1851 одлази у Беч да учи славистику код Миклошића. За годину дана уради он оно што други не би за три, а осим тога спреми *Читанку хрватску за мале гимназије* (1852). Он пише и друге школске уџбенике, особито за латински језик. Године 1854 спреми за штампу Гундулићева *Османа*. То је било друго издање Матице хрватске; прво је изишло 1846. Вебер написа ту и предговор о Гундулићу. Педесетих година он често сарађује у једином тадашњем књижевном листу у Хрватској *Невену*. Ту штампа белетристику, полемике, књижевне оцене, чланке друге врсте. Чувена је његова критика о *Мејрими* Матије Бана. Споменимо још да је осим расправе *Усјрој илрскога језика* Вебер написао читав низ других радова о версификацији, о граматичким питањима уопште, а дао је и низ превода. Морамо истаћи да је 1866 године штампао препев познатог Мицкјевичевог спева *Конрад Валенрод*. Осим овога, преводи он Мицкјевичеву велику песму *Фарис* и познато драмско дело пољског романтичара Зигмунта Красињског *Иридион* (1865). Превео је такође један одломак из Мицкјевичева спева *Пан Тадија*, и то *Лов*. Штампао га је у *Читаници за IV разред долње гимназије* 1867 године. И касније у *Виенци* налазимо још читав низ његових превода с пољскога, који су излазили и оних година кад у овоме часопису сарађује и уредникује његов некадашњи ученик Аугуст Шеноа.

Све ово што смо рекли о Шеноиним професорима Мажуранићу, Месићу и особито Веберу треба да нам покаже шта су ови људи могли дати своје ученику, који се на једном месту овако исповеда: „Онда ме је спопала нужда читати стихове, последије градити стихове, а знам да се нећу моћи те маније одрећи до гроба. И није ми жао“¹.

¹ Нав. дело, 551.

И доиста је утицај професора очигледан. Али је исто тако био јак и утицај неких школских другова на Шеноу. И о томе нам је он оставио сасвим недвосмислено сведочанство у својим *Књижевним њи-снима*¹. Прича ту Шеноа како је била недовољно пробудена његова национална свест кад је дошао у Загреб из мађарске печујске гимназије. Није он тада ни појма имао да је постојала нека књижевност на његовом матерњем језику. Један друг му тада показује дебелу књигу „пред којом је стајала слика лијепа човјека са дугом власуљом“. И тада чује ово: „То је наш пјесник Гундулић, а то је његова пјесма *Осман*“². И Шеноа признаје како му је читање овога дела ишло тешко. Он је тада познавао многе немачке књижевнике, али ово је било нешто сасвим друго и сасвим ново. Шеноа добија књигу на зајам и чита је. По-моћу речника, наравно.

Ми истичемо ову чињеницу: прва прочитана књига била је *Осман*. Ту је Шеноа први пут могао да чита о слави пољскога оружја, о краљеву Владиславу и његовим славним пољским ратницима. Није ли тада Шеноа сасвим сигурно сазнао да је у Гундулићево време постојала једна слична држава, један моћан народ који је био веома близак и сличан његову народу, народ који је водио порекло од истога корена од којег и хрватски?

Није случајно баш *Осман* био тако популаран међу Шеноиним друговима: ми знамо да је Матица хрватска издала Гундулићево дело 1846, а друго издање од 1854 припремио је — као што већ рекосмо — Шеноин професор Вебер. Професорова љубав према овоме делу морала се пренети и на ђаке. Не сумњамо да је он својим ђацима ово дело често наводио, спомињао, а можда и читао. То је било у вези с његовим послом у школи. Тако је вероватно Шеноа први пут сазнао о Пољској и Пољацима нешто што није било исто као његове лекције из историје; нешто што је више будило децју машту и више привлачило.

И друге књиге су почеле преко другова да долазе Шенои у руке. Неке ћемо морати да споменемо.

Време када се све ово одиграло, тј. педесете године прошлога века, било је скоро све у знаку жестокога политичког и националног прогона у Хрватској. Ни књижевност није више бујала, као нешто ранијих година за Илирскога покрета, она је пре тињала. Једини књижевни часопис у Хрватској тих година био је Боговићев *Невен*, пун словенских прилога и превода из словенских књижевности, због чега је уредник имао много незгода и због чега је полиција стално мотрила шта се у овом часопису штампа. У овом часопису сарађују Шеноини професори. Никакво чудо неће бити што ће и ђаци, Шеноини другови, радо читати овај часопис и на тај начин ће моћи да читају и оно што пишу њихови професори. Професори, које су они као борце за националну књижевност ценили и волели. И Шеноа чита *Невен*. До-бија га од једнога друга. А то значи да чита све оне чланке и белетри-

¹ Нав. дело, стр. 550—551.

² Нав. дело, 551.

стичке прилоге који су много значили за свакога свеснога Хрвата онога времена, а чита и све оне многобројне преводе из словенских књижевности, којих је било пуно у овоме часопису. И пољских прилога било је ту доста. — Осим овога, Шеноа добија тада и друге књиге и чита их, гута их. Неке су му тако остале у снажном сећању да их много година касније и спомиње у једном своме списку¹. Од четири дела којих се још тада сећао да је читао спомиње Шеноа и роман *Пан Подстол*. За нас опет једна важна ствар. Рекли смо, наиме, да је овај велики роман пољскога писца Игнација Красицког превео с пољског А. Вебер-Ткалчевић. Није онда случајно овај роман био омиљена лектира младих загребачких ђака: тиме су они показивали интересовање за рад свога професора. А читајући Красицкога Шеноа је сасвим изблиза могао да осети дах пољскога живота, и то не више кроз призму једнога Гундулића, песника кићења и измишљања, него онаквог живота какав је он доиста био. Или бар онаквог како га је претставио пољски рационалиста Красицки. А то је врло много, кад знамо како изгледа пољски живот баш у овом делу пољске Просвећености. Чини нам се да је од тих година — а то су II и III разред гимназије — почела да се развија код Шеное нарочита наклоност према Пољацима, која га неће напустити све до краја живота, о чему ћемо касније дати довољно убедљивих доказа.

Ускоро међутим све то није било довољно Шенои. Он чини један крупан корак, доста смео за једнога ђака: да би дошао до књига, а свакако да ипак нису биле само књиге у питању, решава се да оде лично Људевиту Гају. Великоме Гају, до пре неколико година и народноме трибуну. А тада доста запостављеном политичару и помало књижевнику, који је изнад свега још увек одушевљени и непоколебљиви словенофил. Ова последња црта као да је доминирала код Гаја онда када је млади Шеноа, још као немирни ђак, жељан потстрека и помоћи у усавршавању почео да обилази бившег вођу Хрвата. Шеноа је и о овим сусретима оставио доста података, опет у чланку *Књижевна писма*. Из свих редова у овоме чланку избија дивљење Шеное према Гају. Пријатељи су рекли Шенои да Гај има веома богату библиотеку и да чак радо даје књиге из ње својим пријатељима на читање. „Његова (тј. Гајева) књижница словила је за оно доба као какво митологијско благо“ — каже Шеноа. Она додуше није била оно за шта су је многи сматрали, вели даље Шеноа, али је бар била приступачна: Гај је био љубазан домаћин и радо позајмљивао књиге. О томе је колала прича. „Неко чудно почитање било ме је обу мило кад ступих у велику дворану...“ Ту су слике Зрињског, Карађорђа, Краљевића Марка. „Све је било тихо, тајинствено, а и сам ваздух бијаше некако чудан“. Први сусрет је оставио дубок утисак. Све је на Гају изазивало Шеноино дивљење. Гај је најпре фини човек, а његове очи су имале у себи „неки демонички жар“. „Само човек који је Гаја чуо говорити може си тумачити онај силни прекрет душа за добе илирске“. Или ове речи: „Такав чудан глас морали су имати вјерски заносити приповједачи који су знали живом, жарком ријечи обухвати, прекрстити тисуће људи“. Из Гајевих уста се про-

¹ Нав. дело, 551.

сипају жестоке речи, занос и одушевљење кад говори о прошлости, а јеткост и каткад срџба кад га мисао наведе на савременике. Састанци су чести, а приче бескрајне. Почев од оне познате крапинске о Чеху, Леху и Меху. А ту је био почетак Словенства. Онда приче о илирству и свему што је везано за то. Мада је свестан да се не може веровати свему што говори фанатик Гај, Шеноа мора да се поводи за његовим излагањима, јер је овај умео невероватне ствари да учини вероватнима, да споји и доведе у узрочну везу и оно што се никако не би могло повезати. Лајтмотив свих ових разговора је она стара Гајева мисао: баш је Илирима суђено да уједине све Словене, јер су сви Словени потекли с терена Хрватске, из његове Крапине. Он је покушавао и успео да брани пред засењеним ђаком оно што ниједан историчар његова времена није ни хтео ни смео да чини.

Сусрети с Гајем, онда разговори с професорима као што су били Мажурањић, Месић, Вебер-Ткалчевић створили су од безбојна, несвесна ђачића Шеноа — пробуђена Хрвата, Словена, Свесловена, „Славјана“, онаква какви су и сви они били тридесетих и четрдесетих година. Ако им „славјанствовање“ више није било допуштено, они су га спроводили на тај начин што су у својим главама и срцима збрисали све границе међу словенским народима, што су им свима словенске књижевности биле блиске као њихова рођена, а словенски језици били сасвим разумљиви, јер то и нису били различити језици, већ само „дијалекти“ заједничког словенског језика — како су они говорили. Тако су мислили, осећали и тврдили учитељи, за једну генерацију старији, па ће бити сасвим разумљиво ако и њиховог најприлежнијег ученика замислимо таквога. Зар нису сви ови учитељи, с Гајем на челу, познавали све словенске језике и преводили с њих? За нас је осим тога важна и чињеница да су сви они добро познавали и пољски језик и преводили с њега. Као што смо рекли, у томе се особито истицао Вебер-Ткалчевић, који је већ био превео доста ствари с пољског. Све ово што смо рекли треба да нам послужи као основа или оправдање да и Шеноу већ на крају школовања у Загребу замислимо као потпуна „Славјанина“ са рашчишћеним појмовима о Словенима и словенству (уколико су у то време ти појмови могли бити сасвим чисти), са жељом да научи што више словенских језика и да и сам преводи књижевне радове из словенских књижевности. Биће да је и Шеноа, баш као и сви мало старији јужнословенски „Славјани“, који су своја знања о Словенима доносили углавном из Словачке и Чешке, био особито везан љубављу за западне Словене: Чехе, Пољаке и Словаке. То морамо претпоставити и зато што знамо да је Шеноа врло рано своје презиме етимолошки почео сматрати за чешко. Све ове појединости вероватно нису биле без утцаја ни онда кад се Шеноа решио да затражи стипендију и да крене на даље студије у — Праг. У чешки, словенски Праг. Ту је потпуно ушао у круг словенских ђака, ту је постао словенофил, ту је најзад — као и сви његови другови — постао полонофил. Зато је одмах по доласку у Праг почео да учи пољски језик, уколико то није можда у мањој мери почео још у гимназији крај Гаја и Вебера-Ткалчевића или под утицајем њиховим.

На развијање ширег гледања на Словенство код Шеное утицало је свакако доста и једно кратко али богато путовање из 1855 године. Тада је он кренуо преко Словеније и Трста до Венеције. Успут свраћа на Прешернов гроб и тада почиње да пише свој сонетни венац и многе друге песме, које ће тек коју годину касније добити своју завршну форму. Сусрети у Словенији много су му проширили видике. Колики је значај за Шеноу имало ово путовање показаће се најбоље у његовој великој приповести *Каранфил с њјесникова гроба*, коју је написао тек 1879 године.

Није баш лако доспео Шеноа до Прага. По завршеној гимназији покушао је да студира оријенталистику у Бечу, али кад му то не успе, он две пуне године проведе у Загребу на правима и тек 1859 крете у Праг. Ту се онај пламичак, распирен у Загребу, разбукта у богат, пребогат пламен: Шеноа је у Прагу видео борбу чешког народа за слободу, борбу против тежње немачких кругова да у овоме народу угасе националну свест. Осим тога, Праг — као и читава Чешка и Словачка — био је стециште словенске младежи и из осталих земаља. Пољака, гањаних и кињених, било је свакако највише од свих Словена. То је морало имати утицаја и на Шеноу. Биће да се одмах по доласку у Праг латио озбиљно учења и пољског језика. Како су изгледала Шеноина тадашња интересовања богато нам показују његови радови настали у Прагу. А њих је пуно. Уопште, прашки боравак утицао је веома благотворно на Шеноин развој и много је учинио да Шеноа постане онакав писац каквога га ми познајемо.

Кад је крајем 1860 године, тачније почетком октобра, у Загребу почео да излази дневни лист *Позор*, Шеноа одмах почиње у њему да штампа дописе из Прага. Тај рад га је толико понео да је заборавио и на студије. И тако је то било све до 1865 године, кад Шеноа најзад напушта Праг и одлази у Беч. Прашки период Шеноина рада за нас је врло важан: тада је он написао више радова којима се везивао на неки начин за пољско питање, било да је писао чланке о пољском питању непосредно, било да је обрађивао пољске мотиве у својој поезији, било најзад да је преводио с пољског. А од свега овога наћи ће се код њега понешто у ово доба.

Какав је Праг нашао Шеноа и шта је могло особито да га ту одушеви и понесе да почне да пише?

Шеноа је у Праг кренуо пун планова, жељан књижевног стварања. У потсвести је скривао и сан о књижевничкој слави, у то не треба сумњати. Чим је дошао у Праг, он долази у додир са многим књижевницима, особито млађим и напреднијим. И не само да улази у чешка књижевна друштва, него ускоро почиње и да сарађује на неким прашким листовима. То нам се тврди на више места. Тако ће Јан Худец споменути ту сарадњу у Шеноину некрологу штампаном у часопису *Osvěta* (1882, св. 3), а о томе ће говорити и Елишка Краснохорска у својим успоменама *Z mého mládí*¹. Ту није сам Шеноа, има и другова,

¹ Наведено по: *O. Vašek, August Šenoa a česká literatura. Rozpravy ČAV, roč. 15, SV, seš. 1. Praha 1955.*

земљака. Између осталих ту је нарочито добро био познат Наполеон Шпун, који је такође писао и сањао о књижевничкој слави. А од Чеха међу Шеноиним блиским пријатељима налазе се и врло истакнута имена чешке књижевности. Ту су Неруда, Халек, Сабина, Хејдук, Ербен, Грегр, Барак, Пфлегер и многи други, о којима је Шеноа оставио доста спомена у својим делима.

Спомињемо ова имена зато да бисмо из тога закључили оно што нас тренутно занима више него све остало: Шеноа је у Прагу изградио своје политичке погледе, ту је створио одређен став према Пољацима, ту је осетио потребу да се приближи пољској књижевности више него дотад.

Могли бисмо дати неколико карактеристика овог круга младих прашких књижевника.

То су људи који се најпре окупљају око часописа *Lumír*, па онда око алманаха *Máj*, према којем су добили и име: Мајевци. Ове младе људе више од свега занима савремени живот, скакидашњица њихова народа. Сем тога желе да се обавесте о животу и особито о књижевностима осталих народа. Зато ће *Lumír* бити препун превода из великих светских књижевности. Међу осталим књижевницима биће често заступљени и пољски романтичари. Особито Мицкјевич. Они нешто наслеђују од старијих романтичара и не стиде се тога: то је мисао о словенској узајамности, о зближењу словенских народа, о потреби узајамног упознавања. Те идеје се провлаче као златна нит кроз чешку књижевност не само шездесетих година, које нас овом приликом изузетно занимају, него и касније. Јер касније ове идеје прихватају и соколске организације. Оне су преко гимнастичарских постале уствари опште-словенске организације, које су не мало учиниле на зближењу словенских народа и на усклађивању свега онога што је могло да се испречају међу овим народима као сметња овоме зближењу. Та млада генерација романтичара, која пре претставља зачетнике реализма, него последње изданке романтизма у чешкој књижевности, била је највише задојена борбом за национално уздизање, а није се више заносила космополитским, романтичарским „општим добром“. Зато је Јан Махал у својој историји словенских књижевности¹ овај период назвао „Од космополитизма ка национализму“. Политички, ова група се борила за народне слободе. Како се тада није могло ни помишљати на нешто више него на федерацију у оквиру Аустрије, ове су се идеје веома развиле као реакција на централистичке и германизаторске тежње из Беча, које су се силно оснажиле педесетих година XIX века. А иста та опасност је претила и Хрватској. Зато је разумљиво што је Шеноа могао сасвим лако да схвати борбу Чеха, јер га је она потсећала на борбу оне шаке Хрвата који су имали пред собом исте тешкоће и исте жеље. И уколико је са жаљењем морао констатовати да код њега у Хрватској ситуација добија супротан смер тежњама тих малобројних исправних Хрвата, утолико га је снажније узбуђивао сваки успех чешких народњака. То га је све више побуђивало да пише о животу у Чешкој, не би

¹ *Jan Máchal, Slovanské literatury. II. Praha 1925, стр. 332—355.*

ли његова запажања послужила као углед за Хрвате у њиховој тешкој политичкој борби. Такав је Шеноа почео да пише своје *Прашке листове* у тек покренутог *Позору*. Те репортаже су говориле не само о животу у Прагу, него исто тако често и о животу и приликама у Хрватској, па и код Јужних Словена уопште¹.

Шеноина основна мисао тих првих година његова књижевног рада је жеља да се Словени сложе, сви и свуда где их има. То показују многи његови радови из тога времена, а најбоље и највише његов чланак *Срби и Хрвати* из 1861². Нешто касније написаће Шеноа још један сличан чланак, *Пољаци и Руси* (1862), који је много ширег значаја, где се исто тако говори о слози, где се управо препоручује слога³.

Можда је занимљива и једна ситница, која такође има значаја и треба да се спомене на овоме месту: Шеноа своје прве чланке потписује ћириловским иницијалима *А. Ш.*

Врло рано, онда кад се још не би очекивало, Шеноа се дубоко заинтересовао за пољско питање. То је било опет у кругу оног његовог општег словенског интересовања. Јер је ово питање морило све искрене Словене, све оне који су пратили писање громогласног Херцена у његову *Колоколу* (*Звону*), као и све оне који су у односу Руса и Пољака видели највећу сметњу за повољно решење узајамних словенских сукоба. Истичемо да се Шеноа рано заинтересовао за ово питање зато што је то учинио већ половином 1862, много пре почетка пољског устанка, који је — сасвим природно — свратио на себе пажњу свих Словена, па се тада много више писало о пољском питању него раније.

Први пут се Шеноа дотакао пољскога питања у песми *Пољак слијетца*. *Призор из пољско-рускога рата*⁴. За мото овој песми узео је Шеноа стихове Пушкинове из песме *Клевейницима Русије*: „Это спор славян между собою, домашний, старый спор, уж взвешенный судьбою“.

Ову је Пушкинову песму Шеноа добро знао. Вероватно је да није случајно једној својој песми дао наслов сасвим налик на Пушкинов: *Клевейником Хрватске*, и то тек 1878 године. Познато је да је Пушкин поменуто песму написао после угушеног пољског устанка од 1830/31 године. Због овог устанка била се узбуркала читава Европа. Особито су Французи били оштри. Бар у речима. У скупштини чак пада предлог да се пољским устаницима помогне оружјем. То стално звецкање оружјем са Запада прилично је узнемиривало људе у Русији, па је то осећао и Пушкин. А кад је најзад устанак окончан, њему искрено лакну на срцу и написа песму *Клевейницима Русије*, у којој изазивачки одговори свима онима што су дотад претили Русији. Али ова песма није баш најбоље примљена ни код многих осталих Словена. То је прастари, домаћи спор — поручивао је Пушкин Западу, и сами ће га Руси и По-

¹ Више о томе: *O. Vašek, August Šenoa a česká literatura. Rozpravy ČAV, roč. 65, SV, seš. 1. Praha 1955.*

² *Pozor* 1861, бр. 227, 229, 231, 234, 238.

³ *Pozor* 1862, бр. 179—180.

⁴ *Naše gore list* 1862, бр. 18.

љаци договорно решити. А угушење устанка је показивало да се неће баш лако и братски решити. Тога су били свесни сви словенски народи, па их је зато заболоо Пушкинов став. Особито је пак лоше одјекнула код Словена Пушкинова мисао из ове песме о уливању словенских потока у руско море. На ту је мисао вриснуо и наш Светозар Милетић, и то баш кад је нешто касније писао о пољско-руским односима и о пољском устанку. Он је тада рекао да би боље било да се све словенске реке улију у словенско море, па нека руска река међу њима буде највећа, али никако да се словенски потоци улију у руско море, јер би то значило да мали словенски народи не би могли рачунати да слободни и независни изграђују свој живот и своју историју.

Песмом *Пољак слијетцац* као да је и Шеноа хтео да покаже Пушкину, додуше сувише касно, како изгледа тај „домаћи, стари спор“. Песма има три дела. У првом један слепи Пољак јадикuje над злом судбином своје отаџбине.

Али слијеп сам — небо глухо — Пољској нема више лијека,
Дивна мајко, јадна мајко, робоват ћеш довијек вијека.

И старац своју жалопојку закључује уверењем да „сугласја нигдје није“. Друга слика је приказ пољскога устанка, где слепац соколи своју браћу да се боре. Трећа слика је пропаст Пољске. Ту је побеђени Кошћушко, ту његове речи: „Пољске мајке више није“. И Краков губи своју краткотрајну слободу. Пољаци лутају по свету. Сада долазе стихови који нас много потсећају на сличне мисли Љубомира П. Ненадовића из његове *Словенске виле* (1849):

Ил' га храни кршни Кавказ, гдје с черкеских четом сина
Дан за даном крвцу лије, вребајућ на душманина;
Ил' у сијеву Гиљерија љуби можно царско рухо...

Неки су се истурчили. Тако је сав овај народ у оковима.

У окових? Питаш: зашто? Што је сузе ронит смио,
Што је јадан о слободи дома златне санке снιο.

На крају песме прочитаћемо и стихове који претстављају песникову жарку жељу, песников сан:

Славски разлор, стара клетва,
Крвно сјеме, крвна жетва,
Род до рода, крв од крви,
Так се мрзи, так се мрви.
Буд' милостив, мили Боже,
Да се бијесни уталоже!
Да се Рус и Пољак сложе, —
То тва рука само може.

Песма је штампана у *Наше горе листу* 1862, у бр. 17, од 15 јуна. Исте године, два месеца касније, Шеноа се нашао побуђеним да ову своју мисао о руско-пољским односима прикаже и у новинском чланку *Пољаци и Руси*, који је у два наставка штампан 5 и 6 августа 1862 у *Позору* (бр. 179—180).

Чланак почиње позивањем на оне стихове Пушкинове које је Шеноа узео за мото песми *Пољак слијетач*. Сукоб међу Русима и Пољацима је, вели, „раздор... судбином удешен“. На страну све симпатије, јер човек не сме бити ни „панрусијски идеолог“, очекујући да ће отуда „сунце сванути свему свијету“, јер „слободоумност тога не допушта“, али се не треба ни заносити, јер је и то погрешно. Па даље: „поред све симпатије за несретну браћу пољску“, погрешно је хвалити „осорност и политичку страст с које је већ толико племените крви потекло“. „Сваком правому родољубу једнако је мило пољски и руски народ, сваки жели и једному и другому слободу и напредак“. И онда као да читамо сличну Херценову мисао: „Слободна Русија може само уз слободну Пољску опстојати и онакова Русија моћи ће силније подићи свој глас у збору еуропејских власти“. То су углавном мисли из увода. После тога даје Шеноа преглед свих основа за сукобе. Нарочито се обара на руску бирократију. И што је најгоре, на њену челу налазе се већином туђинци, Шеноа мисли Немци, „синови онога народа који је о слободи зачудо много лијепих теорија написао. Да се такви апоштоли не држе еванђеља својих филозофа, то смо и ми поштено искусили“. После тога претставља главне странке у Русији. Постоје три, и то: уставовци („конституционалци“), републиканци и славофили. Први желе уставну владавину, по угледу на западне земље, они желе да се и Пољацима врати што им је одузето. Али они се боје анархије, па зато не желе ни насилни преврат. То жели друга странка, „превратна“. Њене су главне личности Херцен и Бакуњин. Они много утичу на духове у Русији. Херценов *Колокол*, забрањен у Русији, ваљда најпажљивије чита сам цар. Нарочито је популаран био Херценов чланак *Vivat Polonia*, где се о Пољској углавном истиче ова основна мисао: „Наша слобода и ваша је слобода“. Зато Херцен има много присталица међу Пољацима. Словенофилима замера Шеноа што су истицали „да је православље први увјет спасења славенства“. А како на све ове политичке струје код Руса гледају Пољаци? Они сматрају да „без крви нема спасења“. За њих је основно „отаџбина и слобода“. (Занимљиво је да Шеноа пише на пољском „осзупа“ место „ојсзузна“, исто онако како ће нешто касније написати у једној песми с пољским мотивом). Једни су за одлучну борбу, и они се сложише с руским револуционарима. Други опет желе да се до слобода дође путем реформи, „да самосвијест Пољака не бива само у племићком двору, него и у сељачкој колиби“. — Врење у Русији само изазива оштро реаговање власти. За општи преврат још није дозрела ситуација. Русија ће морати да приступи раду на увођењу устава и уставности. Па како је признала у другим случајевима принцип народности, учиниће то свакако и у Пољској. Тек кад Русија поправи што је погрешила, онда може бити слободна — закључује Шеноа. И на крају ће још кликнути од радости, уверен да ће до промена доћи, да ће до слоге доћи, јер је, вели, „одзвонило хелотизму народа, слобода свуда продире“.

Велика нада је избијала из ових редова, нада да ће се два највећа словенска народа сложити, а то би много значило за све Словене опште: њихов би ослонац био снажнији.

Још нешто је те године учинио Шеноа чиме је показао да се много више заинтересовао за пољски народ и за пољску књижевност него до тога времена. Он је те године морао предано учити пољски језик. И то учење је било успешно чим се усудио да се лати једног веома одговорног посла: те године превео је он почетак Мицкјевичева спева *Конрад Валенрод* и штампано га у два наставка у *Позору*¹.

Чини нам се да је избором овог дела за превођење Шеноа хтео да каже оно што је већ рекао у песми *Пољски слијетцац* и у поменутом чланку. Само је овде друкчије претстављен однос два велика словенска народа, ако предмет спева пренесемо на њих, него што је то учинио Шеноа. Познато је, наиме, да је Мицкјевич свој спев *Конрад Валенрод* написао за боравка у Русији и да је тиме хтео да покаже до којих граница треба да иде самопрегор и самопожртвовање једнога родољуба кад је у питању слобода његове земље и његова народа. Налазећи се на присилном боравку у Русији, Мицкјевич је размишљао који би начин борбе најбоље одговарао његовој земљи. И онда је у историји своје Литве нашао предмет који му је добро послужио да ту своју мисао изрази. Конрад као млад човек одлази из Литве међу крсташе, главне литванске непријатеље, међу њима живи и пробија се најзад до највишег командантског положаја. То је учинио смишљено. Пошто није веровао да ће његов народ икад успети да победи крсташе, он смишља паклени план: као врховни вођ крсташа он ће их у борби с Литванцима тако водити да ће Литванци изићи као победници. Наравно, ту победу Литванаца и он ће платити главом. — Мицкјевич је спев штампао у Русији 1828 године. То је учинило да је у последњем тренутку једва успео да оде из Русије, јер је због овог дела, као превратничког, против њега већ била послата потерница. Додајмо да је Мицкјевич успео тада да побегне из Русије само захваљујући помоћи многих његових руских пријатеља књижевника, између осталих и Пушкина.

Шеноа је од шест одељака целог спева превео увод и два прва одељка, што износи око једне петине читавога спева. Осим двеју издвојених песама у овом делу спева, Мицкјевич је писао у једанаестерцима са цезуром после петог слога. То је једино чега се метрички придржавао. Шеноа није очувао метар оригинала. Он је увод преводио у десетерцу, и то нашем, народном, епском, а римовао је по угледу на оригинал. Прву песму почео је Шеноа да преводи у дванаестерцу (6 + 6), и тако је урадио првих 27 стихова, а онда је опет прешао на десетерац. Други одељак је опет почео у дванаестерцу, а после уметнуте химне, наставио у десетерцу. Па је у десетерцу остао и у завршној *Песми* у II одељку, која је у оригиналу такође у једанаестерцу. Као што се види, Шеноа се метрички није придржавао оригинала.

Иначе превод у целини није лош. Сlike су доста добро пренесене. Понекад сасвим добро. Особито ваља истаћи добро пренесену слику с почетка првог одељка. Па и даље. Можда је у овом преводу најгоре прошао увод, а још горе од њега завршна *Песма*. У уводу су неке речи

¹ Pozor 1862, бр. 215—216.

погрешно схваћене, па је зато мисао наопако пренесена. Ево само неких примера. Код Шеноа ће 23 стих увода гласити:

Ту и тамо спјеше бојне справе.

То је савим лоше схваћено значење пољских речи. У оригиналу овај стих даје сасвим друго значење:

I ci, i owi pilnuja przegrawy.

Морамо објаснити претходну слику да би се овај стих разумео. Њемен је граница између Литве и земљишта крсташког. Једном обалом стражаре једни, другом други, тј. једном обалом стражаре Литванци, а другом крсташа. И онда долази онај наведени стих:

И ови и они мотре на прелазе (преко реке).

Нама је јасно зашто је Шеноа овде тако изгубио смисао. Најпре, глагол „pilnować“ довео је у везу с придевом „pilny“, који значи, „хитан“, па према значењу придева начинио значење за глагол: „pilnować = спјешити“. Међутим, „pilnować“ значи „мотрити, чувати“. Па је тако и реч „przegrawa“ повезао с нашим речима „приправа, преправа, справа“, а ова пољска реч значи: „прелаз, брод“.

Још једно такво место морамо навести:

Не смијеш живе главе и слободе.
Већ прегазит забрањене воде.

Тешко да ова два стиха на нашем језику могу нешто да значе. А у оригиналу се та мисао надовезује на ону из већ анализованог стиха. И онда она добија пуно значење и на месту је. Ево тих стихова на пољском:

I nikt, bez straty życia lub swobody,
Nie mógł przestąpić zakazanej wody.

(И нико није могао прећи преко забрањене воде а да не изгуби живот или слободу).

Кад се овако разумеју ова два стиха, онда се то сасвим добро повезује са читавом ранијом песниковом мишљу. Шеноа то није ухватио.

Не може се разумети, или бар не правилно, ни стих:

А шта људи? Ах, дијеле их боје.

Последња реч потпуно мења и квари смисао. Ту је Шеноа помешао значење пољске речи „боје“ с нашом сличном, која с пољском нема никакве везе. Он је свакако мислио да та реч и у пољском значи исто што и у нашем. Међутим, пољско „боје“ је множина од именице „bój“, преведено на наш језик: „бојеви, битке“. Зато је стих:

A ludzie? Ludzi rozdzielili boje...

требало превести овако:

А људи? Људе су раздвојили бојеви (ратови).

И онда овај стих има смисла.

Ни даљи стихови нису боље преведени.

Литвинској и пруској давној срећи
Неста памет, љубав ће их стећи
Само часом. Познах народ двоји.

На пољском томе одговарају сасвим јасни и пуни стихови:

Dawna Prusaków i Litwy zażyłość
Poszła w niepamięć: tylko czasem miłość
I ludzi zbliża. — Znałem ludzi dwoje.

(Некадашње пријатељство Пруса с Литвом отишло је у неповрат; само понекад љубав и људе зближи. — Познавао сам двоје људи, или: таквих двоје).

Каткад ће Шеноа, не могући све да пренесе из оригинала, помало осиромашати текст. Два примера за то. Кад описује литванске младиће, песник каже да су „w kolpakach gysich“ (у калпацима од рисовине), а код Шеноа су младићи само „под калпацима“. Или кад песник напише овакав стих:

Huk dział wystraszy słowiki z ogrodów

(хука топова истераће славује из вртова), Шеноа ће то овако упростити:

Прхну славуј, пусти перивоје.

Рекли смо већ да је у читавом овом преводу најгоре прошла завршна песма, она која се налази на крају II одељка. То је позната Халбанова песма о реци Вилији. Што је још занимљивије, ову песму је неко превео и штампао у Гајевој *Даници* још 1848 године под насловом *Вилија ријека и Литванка дјевојка*. И тај превод је врло добар. Нисмо могли само утврдити ко је био преводилац, а могао је бити или Деметер или Враз. А можда и неко трећи. Шеноа међутим преводи ту исту песму четрнаест година касније и преводи је сасвим лоше. Није успео да ухвати ни основни смисао. И то одмах од првих стихова. Песма у оригиналу почиње овако:

Wilija, naszych strumieni rodzica,
Dna ma złociste i niebieskie lica.

(Вилија, — тј. река Вилија која протиче кроз Вилно и утиче у Њемен — родитељка наших потока, има златасто дно и плаветно лице).

Шеноа није знао да се ове речи односе на реку Вилију, па је место овог имена, које се у песми спомиње скоро у свакој строфи, стављао увек нашу реч „вила“, сматрајући да пољско „Вилија“ значи исто што и наше „вила“. И како се кроз целу песму упоређује Вилија с девојком, Шеноа је свуда морао да прави нешто што нема никакве везе с оригиналом. Тако ће код њега наведена прва два стиха гласити:

Виле наше, виле поводнице,
Дно је златно, небеско је лице.

Није га извела на прави пут ни даља мисао, коју добро преноси, да у првим стиховима онако схваћеним како је то он учинио нешто није у реду:

Ал' Литванки што с ње црпи воде,
Чишће срце, љепше су јагоде.

Да је пак потражио смисао овим стиховима, досетио би се ваљда с чиме треба повезати те стихове, и на шта је мислио песник кад је написао: „што с ње црпи воде“ — како то гласи у преводу.

Вилија се спомиње и у другој и трећој строфи. И опет испада у преводу потпуна бесмислица. Тако ће трећа строфа у преводу Шеноину почињати:

Ал' не мори вила у долини,
Од љубави Њемна угријана.

У оригиналу ова два стиха гласе овако:

Wilija gardzi doliny kwiatami,
Bo szuka Niemna, swego oblubienca.

(Вилија презире цвеће у долини, јер тражи Њемен, свога љубимца). То је у фигури песник рекао како се Вилија не задржава крај цвећа у долини, него хита у загрљај своје Њемену, јер утиче у Њемен.

Наравно, последња строфа је изгубила сваку драж поређења и скривеног смисла. Код Мицкјевича је она:

Serce i potok ostrzegać daremnie,
Dziewica kocha i Wilija bieży;
Wilija znikła w ukochanym Niemnie,
Dziewica płacze w pustelniczej wieży.

(Срце и бујицу узалудно је опомињати, девојка воли и Вилија јури; Вилија је ишчезла у драгом Њемену, девојка плаче у пустој кули).

Шеноа ништа од свега није разумео и начинио је строфу без икаквог смисла, управо с потпуно измењеним смислом.

Заман срцу, заман с' води брани,
Дјева љубав, вила јур измач,
Рони у Њемен, гдје ју љубав зани,
У самотној кули дјева плаче.

Ово неколико појединости изнесосмо не зато да бисмо показали да Шеноа није знао пољски, него да из тога закључимо нешто сасвим друго. Шеноа је доста добро знао пољски. Али он није био довољно пажљив, па је допустио да га понесе нека реч по сличности и да од ње начини нешто сасвим друго него што је доиста у оригиналу. Упадао је у клопке које прете свакоме преводиоцу нашем са сличних и блиских словенских језика. То је веома опасан посао и човек може зачас да се оклизне и да се изгуби. То се њему десило.

Који месец после овога Шенои се указала прилика да своју наклоност према пољскоме народу изрази много јасније, понекад чак са доста оштрине. Ушао је у једну полемику због тога.

Један догађај силно је узнемирио духове шездесетих година у вези с пољским питањем. Био је то пољски устанак од 1863 године. Он је био политички веома значајан и дошао је баш у време оштрих сукоба у политици Истока и Запада. Зато је снажно одјекнуо у читавој Европи. А у словенским земљама јаче него ма где. У одбрану пољских устаника проговорише и руски напредни социјални револуционари, са Херценом на челу. Његове чланке прештампава и коментарише читава словенска штампа, управо она више него друге, па међу осталима и чешка. Наравно, чешка напредна штампа. Шеноа се тада налази у Прагу, стално је у друштву са младим напредним претставницима чешке књижевности, па је сасвим разумљиво да ће и његов став према пољскоме питању бити веома близак ставу те млађе чешке напредне генерације. Он тада пише своје дописе из Прага и штампа их у *Позору*. У два дописа дотиче се и пољског питања. Први пут је написао о томе у својем допису од 14-ог марта 1863 године. Он ту не пише непосредно о пољскоме устанку, него га спомиње онда када обавештава своје читаоце да су многи уредници чешких листова изведени пред суд што су стали на страну пољских устаника пишући о њима у својим листовима. Тада Шеноа проговори и о команданту устаничком генералу Јангјевичу и о устаничкој војсци. Други допис био је већ мало полемичкога карактера. Штампав га је Шеноа у 117 броју *Позора*. Осврнуо се ту на писање српских листова *Најрејка* и *Србобрана* о Пољацима. Ми смо већ у своје време писали о ставу ова два српска листа према пољскоме питању, па не мислимо овом приликом дуже да се на томе задржавамо¹. У њима су Пољаци жестоко нападани. Особито у *Србобрану*. Због тога су многи српски листови нападали *Србобран* и полемисали с њим, Змај му се више пута потсмевао. На Шеноин напад одговори Аца Поповић Зуб. Он врло оштро напада не само Шеноине дописе, него и читав *Позор*, сматрајући да је Шеноин став исто тако став редакције овога листа. Поповић не признаје Пољацима ништа, по његову мишљењу они нису достојни да имају своју државу, — зато је и немају, — они су охоли и надувени, а садашњи устанак скупо ће платити. За генерала Јангјевича рече да је исто што и мађарски Рожа Шандор из 1848 год.

Шеноа би присиљен да одговори. Како зато што је лично био нападнут, тако и због овако неправедних напада на Пољаке. Његов одговор испале читав трактат о руско-пољским односима, поткрепљен често цитатима из литературе, а каткад и потсећањем на догађаје из прошлости. Али је овде Шеноа био присиљен да каткад буде оштрији него што је то био његов обичај. Тај његов *Одговор Г. Аци Поповићу* штампан је у три наставка у *Позору* (бр. 142—144).

Шеноа тачку по тачку побија Поповићеве тврдње. Расрдио се што је Поповић упоредио Јангјевича са Рожом Шандором. Како може, вели он, бити исто кад најобразованији и најбогатији људи, „притиснути невољом деспотизма“, напуштају своја имања и добра само да би се посветили борби за слободу свога народа и кад се други одметну у хајдуке да би од отимачине и лоповлука живели? То је као што је неки

¹ *Борђе Живановић*, Срби и пољска књижевност. Београд 1941, стр. 172—193.

немачки лист писао да је Гарибалди „хајдучки харамбаша“, а ипак свако зна, „ма које вјере био, да је родољуб и јунак“. Затим Шеноа говори о патњама Пољака. Па спомиње и неке претставнике царске власти који су се прославили прогонима Пољака, личности „о којима сваки поштени Рус презирно говори“. Онда се Шеноа сећа неких историских догађаја, као што су поделе Пољске, па 1815 и сл. Хвали намере цара Александра, који није имао снаге да их приведе у живот, јер му то није дала „војничка и њемачка странка у двору“. Зато је дошло и до устанка од 1830 године. „Колико ту бијаше погубљено људи, колико их остаде без куће и иметка или мораде у Сибирију; колико их се исели у туђинство?“. Приказујући после зашто он не може да се сложи ни са чијим насиљем, Шеноа се упушта у полемику и ту се види да он ствари добро познаје. Он се сваки час позива на мишљења напредних руских политичара, нарочито Херцена. И онда ће узвикнути: „А ја разликујем руски народ од руске владе. Јест, г. А. П.!“ Па даље: „Јер бих ја вређао тај народ“ кад бих га — вели — изједначио са разним диктаторима у руској управи који уствари каљају руско име. Онда спомиње неке од њих, подвлачећи да су они странци. „Ја не пишем ту за револуцију политичну и социјалну, не, ја само кажем да имаде у Руској силна странка која свом силом ради дочепати се слободе што је други народи уживају...“ Као што се из овог текста види, он не прима никако оптужбе да је против Русије, он се чак боји помисли на револуцију у Русији, јер би то могло да ослаби утицај ове велике словенске силе, али би он желео Русију друкчију, народну, која би тек онда могла да буде и права заштитница осталих словенских народа. За потврду да у Русији постоји таква слободарска странка, он наводи чињенице да у Русију одлазе хиљаде и хиљаде примерака Херценова *Колокола* и *Правдољубивога*, да у Петрограду постоје три тајна часописа, а да је Чернишевски успео да окупи око *Савременика* скоро сву млађу интелигенцију. На тврдњу Поповићеву да Пољаци нису зрели за самосталну владавину, Шеноа срдито одговара, упоређујући то с аустриским мишљењем о Јужним Словенима: „Лаж је уопће да је који народ недозрео за слободу, кад му се она поштено и искрено даје, а камоли народ који је у свем и свачем наображен, који је изразио такав устав као што онај од свибња 1792 (треба 1791!), који и покрај руске владе у Варшави тајно и вјешто владати умије“. Мислио је ту Шеноа на устаничку владу. Он брани устанике од напада да су група занесењака, бескућника и скитница. Да је тако, вели он даље, зар би устанак могао трајати ево већ пет месеци? (Тад је трајао свега толико, а ми знамо да је трајао много дуже но што је и он могао претпоставити). Панславизам старог типа преживео је, говори даље Шеноа, словенски народи су сада свесни, они хоће слободе, „да не будемо ма чији робови, нег слободни грађани“. На крају Шеноа побија тврдњу Поповићеву да сви Срби мисле као он и наводи му за пример писање *Српског дневника*.

Изазван, Шеноа је у понеким својим тврдњама можда био оштрији него што бисмо очекивали по ономе што је раније о овоме питању писао. На такав став охрабрио га је како развој пољског устанка тако и писање руских напредних писаца. Јер не треба сметнути с ума да је Херцен

овако проговорио пишући о пољскоме питању у то време: „Мы с Польшей, потому что мы за Россию... Мы хотим независимости Польши, потому что хотим свободы России... Мы с поляками потому, что одна цепь сковывает нас обоих“¹.

Ми знамо да је међу пољским револуционарима било и слободоумних Руса, било је чак и Срба, и то најбољих, оних који су као државни питомци били послати да изучавају војне науке у Пруској². Један од њих био је Јеврем Марковић, старији брат Светозара Марковића, који ће касније онако жалосно да заврши живот, а други Сава Грујић (1840—1913), официр који је у својој војној каријери касније дотерао до министра војног и претседника владе у Србији. Ту је и руски поручник Константин И. Крупски, отац славне Надежде К. Крупске, о коме она пише ово: „Отец примкнул к тогдашней революционной организации офицерства, за что его чуть не пристрелил унтер...“³.

Због свога става у пољском питању Херцен је морао изгубити многе присталице, али је остао чврсто на ранијој позицији. Због те његове чврстине највеће му је признање одао сам Лењин. Он је своје мисли и похвале Херцену у вези с његовим ставом у пољском питању завршио речима: „Герцен спас честь русской демократии“.

Кад знамо да је сва напредна европска јавност без резерве била на страни пољских устаника, кад знамо да су и Маркс и Енгелс сматрали да је пољски устанак корак напред у стварању слободних народа, онда мисли Шеноине постају много значајније и могу се сасвим повезати с мислима оних српских политичара који су делили мишљење вођа војвођанских Срба Светозара Милетића: „Пољска слободна — Србија слободна!“ Могли су се они у појединостима не слагати, јер су једни били за то да се Пољацима даду границе од пре 1772, а други су с предлозима били много реалнији, али су сви подједнако мислили и осећали: Пољаци треба да буду слободни, они су то заслужили.

У пољско-руском питању Шеноа је био далеко напреднији од хрватских политичких па и књижевних кругова. И од уредништва *Позора*. По тврђењу његова биографа Фране Марковића⁴ он је због тога дошао у сукоб с уредништвом. Њему је замерано из редакције што тако пише о овоме питању и тврдили су му да је занесењак, а да је његово полонофилство претерано. Није то био лак удар за младог Шеноу. Његово слободоумље стављено је под сумњу, оно што је он писао из пуног убеђења, из срца и по срцу, ко зна како се тумачило. Зато је морао да прекида с уредништвом листа у којем је тако лепо почео. Последњи његов допис из Прага био је онај од 12 августа 1863 (изишао у бр. 187) где жестоко нападе чешког књижевника Језберу опет поводом пољског питања. Тако ће скоро за три године престати Шеноина сарадња на *Позору*, овом веома популарном хрватском листу у XIX веку, наставље-

¹ А. И. Герцен, Полное собрание сочинений, т. XVI, 151.

² Б. Живановић, Нав дело, стр. 195.

³ История Польши. Издательство Академии Наук СССР. Москва 1955, II, 155.

⁴ Spomen-knjiga Matice hrvatske. Zagreb 1892, str. 182—183.

ном касније под именом *Обзор*, сарадња која је била свакако корисна и једној и другој страни, можда чак више листу него Шенои. Вратио се Шеноа у *Позор* тек 1866 са својим казалишним приказима.

После прекида односа са листом у којем је тако лепо почео Шеноа ће потражити друге листове за сарадњу. То ће бити нарочито *Наше горе лисџи*. Али се та сарадња ограничава више на чисту белетристику. Они дописи, који су за познавање Шеное и његових погледа на живот и свет били ванредно занимљиви и значајни, потпуно се проређују, једва ако се јави понеки. А то је велика штета. Додуше, можда је то присиљило Шеноу да се више бави белетристиком, али ко може рећи шта је боље или шта би било боље: ми знамо само шта је из тога проишло, а не можемо погодити шта би могло проићи. То остављамо само као претпоставке, нагађања или наслуђивања. Било како му драго, Шеноино полонофилство, распаљено особито 1863 године, учинило је да је он до краја свог живота, кратког али испуњеног књижевним радом, увек пратио пољске ствари, па трагове тога интересовања налазимо у његовим делима у више наврата. Кратак преглед чињеница потврдиће ову нашу мисао.

Још за време писања својих дописа и чланака о пољском устанку Шеноа пише и једну песму с темом из пољског живота. То је песма *Стари илемећ* штампана у *Наше горе лисџи* 1863, бр. 34, потписана његовим уобичајеним псеудонимом Вељко Рабачевић. Песма је као слика занимљива, али песнички не много богата. Стари племић у крчми пије — прича се ту — двор му спалила „московска чета“, козаци му одвели кћер, синови пали у рату. Њему не остаје ништа друго него да наздравља у крчми „слободи и отаџбини“. (Занимљиво је можда да Шеноа пише „wolność и oszupa“, иако пољска реч гласи „ojczyzna“. Ову реч овако је он употребио и у чланку *Пољаци и Руси*). Наједном наилази чета устаника. Старац их све части. Кад сазна да ће ускоро бити новог окршаја, он не може да остане на месту:

Старац паше мач о бок,
Па на вранца скоком скок!

После тога за извесно време нећемо наћи трагова Шеноина интересовања за Пољаке и за пољску књижевност. Иако је словенским стварима близак. Он у то време преводи једну песму Т. Шевченка (*Расуџа могила, Наше горе лисџи* 1863, бр. 32), онда *Вечерње њесме* В. Халека (I—V, *Наше горе лисџи* 1864, бр. 9, 15), а превешће од истога писца и приповетку *Музикаш* (*Наше горе лисџи* 1864, бр. 19—21).

Шеноа ипак прати пољске ствари и особито пољску књижевност. Многе белешке о разним пољским питањима и разним пољским књижевним делима разасуте по његовим другим чланцима, особито фелтонима и позоришним приказима, показују да његово интересовање за пољске ствари није било умањено. Додуше, он једно време некако лута, не сарађује само на једном месту, па не пише ни ствари које би имале какав одређени правац. Године 1865 он напушта Праг, одлази у Беч, где уређује листове *Гласоношу* и *Slavische Blätter*. То је био веома напоран посао. Из тога краткога периода Шеноина рада једва понешто

ако можемо забележити. Тако ће у *Slavische Blätter* објавити на немачком чланак о славном пољском ратнику Стефану Чарњецком, оном који је успешно ратовао против Швеђана у XVII веку¹. Те исте године објављује он у *Гласоноши* (1865, бр. 3) чланак *Наша књижевност*. На једноме месту говори о народима који морају да се боре против туђег утицаја па каже: „Код таквих народа мора да је књижевност тенденциозна“. Па онда даље: „Најсјајнијим нам је у том примјером књижевност пољска. — Сви тјемењаци пољски, као Мицкјевич, Красињски, Крашевски, Словацки, Залески итд. писали су и у пјесмама и у прози тенденциозно, а треба ли доказивати колико ти људи тим благотворно дјеловаху на пољски народ? — И најмања књижица, писана за пољску дјецу, одише пољским духом, буди пољску душу!“ Таква је тенденциозност потребна — закључује он — и „у нас“.

С пролећа 1866 године враћа се Шеноа у Загреб и ту почиње поново да сарађује на *Позору*. Сада он пише у овоме листу позоришну и књижевну хронику, као и своје *Загребуље*. У тим својим радовима такође ће се чешће позивати на пољску књижевност или на пољске прилике. Чини то обично онда кад жели да начини неко поређење с хрватским приликама, и увек пољске прилике износи као узор. Тако ће се у глави V првога одељка својих *Загребуља* сетити Шеноа ватреног патриотизма једнога младога Пољака. „Ох, да сте видјели младића! Кад је говорио о својем народу, како је раздробљен, што му је домовина препатила, како је и овај напор Пољака бадава прошао, како треба скупити све умне силе и пробуђивати снова идеју народног јединства — да сте га видјели како му је срце играло!“ — А како је тек пламтела једна млада Пољкиња: „Дуго и дуго знао сам с њом говорити о пољским пјесницима, тим пророцима народне слободе“. И та девојка се извињава овако: „Опростите ми, господине, свака друга ријеч ми је „Пољска“; ал’ ја не могу зато; волим прије погинути него ту ријеч не изустити!“ На те речи Шеноа се преноси мишљу на хрватску младеж и срце му пуца кад помисли да таква хрватска младеж не мисли о Хрватској, не говори више чак својим матерњим језиком, него само немачким.² Ту главу завршава Шеноа овим цитатом: „Без духа срце, гола костина“³. Јасно је да је намеравао да наведе Мицкјевичеву *Оду младоси*, само је навод погрешан, или зато што га Шеноа није разумео добро, или зато што га се није добро тога тренутка сећао, или га је намерно мало изврнуо. Тек то није исто што Мицкјевичево: *Bez serc, bez ducha — to szkieleców ludy!*

У својим писмима *О хрватском казалишту*, 1866, у глави IV, Шеноа даје своје погледе о томе како би требало градити репертоар, па онда спомиње све словенске књижевности. Од Чеха препоручује мало ствари. Руска је драмска књижевност, вели он, богатија, али је тако специфична да је хрватски гледаоци неће увек лако примити, осим Гогољева *Ревизора*. „Највише играказа, особито веселих, може нам

¹ Slavische Blätter 1865, бр. 15.

² Djela A. Šenoa, Zagreb 1951, I, str. 320

³ Нав. дело, стр. 322.

пружити пољска драматика, и то су дјела Кожењовског, Фредра, Шујског и других. — Пољски, особито племићки живот, имаде са нашим, специјално хрватским, веома много сличности, а и у повијести ћеш налазити паралела, да би се те живахне игре зацјело милиле хрватском опћинству“¹.

Много чешће ће се позивати Шеноа на пољску драмску уметност у својим позоришним критикама, које је за дуги низ година писао у *Позору* и *Виену*. Он је морао написати и неколико критика о претставама неких пољских драмских дела у загребачком позоришту.

Већ у трећем свом позоришном извештају, штампаном у *Позору*, бр. 120 од 10. IV. 1866, критикујући репертоар загребачког позоришта, Шеноа ће препоручити пољску драмску књижевност овим речима: „Зар наши одборници (тј. позоришни — Ђ. Ж.) не знаду што пишу Сарду, Феје, Понсар, Ожје? Зар им нису — дочим друкчије толико говоре о славенству — познати Пољаци Кожењовски, Фредро, Крашевски, и Руси Грибоједов, Гогољ, Островски?“ Треба се, вели даље, најзад угледати на Французе, Талијане, Словене, а не више искључиво на Немце, јер „ми смо се њемачке блажености и њезина филистризма доста нажили“².

Шеноа ће се и у другим приликама борити за словенски репертоар. И опет ће Пољаке особито истицати. Учинио је то једном и онда кад је имао да напише кратак приказ једне од претстава Фредрове комедије *Даме и хусари*. Овај приказ изишао је 1. XII. 1866, у бр. 323 *Позора*. Ту он најпре каже како је ова комедија те вечери давана случајно уместо неког другог комада. И онда даје опште обавештење и о преводу, и о делу и о претстави. „То је жалибоже риједак светак славенскога репертоара што га је г. Прица одавна пресадио на наше позориште“. То је Шеноа мислио на Прицин врло рани превод Фредрове комедије која је давана у Загребу још од 1849, а штампана 1850. „Камо среће да видимо више прелијепих Фредрових и Кожењовских глума, што се својим особитим хумором одликују. Зар је то толика мука? Премда су *Госпође и хусари* опћинству довољно познати, забављала га је та весела игра последњи пут веома добро. Глумци, са честога приказивања дакако вјешти тој глуми, приказаше је и овај пут веома добро. — Читавој игри нема управо никаква приговора. Што нам прије свега похвалити треба здрави је и наравски хумор којим је г. Фредро старца мајора цртао. Особито добро пођоше му призори за руком гдје се је заљубио и од љубави опет издијечио“. Шеноа онда хвали глумца Фрајденрајха, као и неке друге, а некима понешто и замера. Нарочито води рачуна о начину глумачкога говора. И у томе их често, па и сада, критикује.

Онда је настала подужа пауза у Шеноину раду на позоришној критици. Читаве четири године неће се он бавити тим послом. Разлог томе је био што је постао уметнички директор позоришта, и онда није

¹ Нав. дело, стр. 463.

² Наводимо по: Sabrana djela A. Šenoa. Zagreb 1934, XV, 21.

могао да пише о претставама свога позоришта. Ваља рећи да је за свога директоровања учинио репертоар много разноврснијим и богатијим, доста позоришних комада превео је тада за позориште.¹

Поново се враћа Шеноа позоришној критици тек 1872, и тада ћемо опет чешће да се срећемо с његовим судовима о пољској књижевности. Ове критике сада пише у *Виенци*.

Године 1873 написаће он у *Виенци*, у бр. 41, приказ комедије Александра Фредра *Госјодар Томо*. Ова комедија, вели, није успела. „Фредро је иначе један од најбољих пољских драматика“, али *Госјодар Томо*, грађен по угледу на Коцебуа, „преживео се“. После кратког садржаја комада, Шеноа каже да се овај завршава „сувишним моралом“. Преводац је „на срећу“ Фредрове стихове превео у прози. Језгра је, вели, невероватна. „Уопће нагиње цијели комад начину лакрдије“. Глумци су се много трудили, али комад свакако неће „доживјети много претстава“.

Друкчији је приказ Фредрове комедије *Дјевојачки завјет*, штампан у *Виенци* 1873, бр. 42. Шеноа ту вели да ово дело „врло пољског драматика“ потсећа на Шекспирову *Укроћену горјад* (или како он каже: *Укроћена њркосница*), али што је код Шекспира драстично, „то је Пољак заплео хитрином и финоћом“. Са мало лица начинио је Фредро „прекрасну сплетку“ која се може такмичити са сличним француским комедијама. Па онда: „Чули смо додуше људи којима се тај комад особито не мили, ал’ знамо да се тај приговор има одбити на ћуд једнога дијела нашега опћинства који сласт налази и у драматичким плодовима што живце силовито разигравају и гдје није пуно рефлексја или пуно fine досјетљивости“. Овај комад додуше захтева „брзо, фино, до најтање танчине израђено приказање, јер ће с троме и површне игре дјалог досадити и комад лако пропасти може“. Али претстава је била добра. „На радост немамо разлога корити наше глумце с тромости и млитавости, јер је претстава била брза, фина, промишљена“. Онда хвали поједине глумце. Особито естиче игру глумца Рајковића. „Ако глумац не умије Радостина заодјенути умјереним хумором, саћи ће у тој улоги ласно странпутелце у лакрдијашку шаблону смушених стараца. Г. Рајковић није се дао завести“ те је свој лик схватио „с праве стране“. Онда замера понешто неким другим глумцима. Све у свему, приказ је веома похвалан, како за позоришну претставу о којој је писан, тако и за Шеноу — рекли бисмо — писца овог и оваквог приказа.

Занимљив је приказ комада *Млади муж* од Јузефа Кожењовског. Поводом овог кратког комада Шеноа ће писати о Кожењовском. Приказ је изишао 1873 у *Виенци*, у бр. 52. Три комада које приказује Шеноа у овом чланку, од којих је један овај, нису напредак у репертоару. „Као лептири се родише, као лептири погинуше о пламену казалишних свјетилјака“. Онда говори о Кожењовском. Он је врло много писао, „особито комедије из пољскога народњег живота“. За дуго време он је с Фредром био „бранитељ“ пољскога репертоара. Али баш зато што

¹ Spomen-knjiga Matice hrvatske. Zagreb 1892, str. 193.

је много писао „имају му плодови врло разлику цијену“. „К тому су многи његови плодови дјеца моде, тј. списи који губе вриједност своју чим њихово доба мине, а ми, људи понешто друкчији, назиремо у свем комаду само наивност, мјесто праве, здраве комике. А таква је и застарјела стварца свакако *Млади муж*, која ни у вријеме своје моде није имала велике цијене“. Осим тога, комедија је писана „стихом скачућим краковјаком“, а преводилац је превео то дело „голом прозом“, па му је свукао „пјесничку одору“ и зато се „много комично зрнце отрунило“. Препричавши доста широко садржај, Шеноа закључује да се комад завршава вечером „послије досадне продике“. Глумци су се много старали да уклоне „досаду самога комада“. Али све је било узалуд: комад је „пропао немилице, те се надамо тврдо да неће више изићи на видјело нашега позоришта“.

Још једном је Шеноа имао прилику да пише о Кожењовском. Приказ је опет неповољан. То је било у *Виенци* 1875, у бр. 20. Поред неких других комада приказује Шеноа и комедију *Глумичине заруке*. Мала је вредност овога дела, вели он. „Кожењовски написао је силу тога, ал' већина његове драматичне дјеце дријема у казалишним архивима или животари по закућним казалиштима малих пољских градића“. Има ту много „драматургских продика, претјераних декламација и некакве машкераде драматичне“, а не приказује неку важну, занимљиву идеју, већ неки детињаст каприц. Глумци су напрегли све силе „да ствар посве не пропадне“.

Занимљиво је свакако рећи нешто о односу Шеноином према Фредру и Кожењовском. Он их је раније у више махова веома хвалио. И свакако с првом. Али наравно тада је мислио на њихова најбоља дела. Кад је међутим упознао нека њихова дела, која свакако не иду у њихове најбоље творевине, он није допустио да га понесе ни симпатија према пољском народу, ни она блискост коју је налазио у пољским драмским делима, ни оно што је можда о овим писцима чуо раније, него је врло смело судио. И доиста, оно што је похвалио заслужило је да буде похваљено, а оно што није особито добро, можда још и нагрђено slabим претставама, он је оштро критиковао, чак и врло оштро. Мислимо да му то служи на част.

*

Ово што смо досад изнели ипак је само један део онога што је Шеноа учинио за популарисање пољске књижевности. Његово полонофилство, донето још из Прага, а развијено у Загребу, до краја живота било је довољно јако да Шеноу стално подржава и потстрекава у његову настојању да пољску књижевност што више и што боље приближи хрватскоме народу.

Да се Шеноино полонофилство подгреје много је седамдесетих година учинио један сусрет, који се касније претворило у доста блиско пријатељство. Био је то долазак у Загреб пољског слависте, публицисте и књижевника Бронислава Грабовског (1841—1900). Овај ватрени Словен, по струци слависта, походио је најпре у више махова Чешку. У Прагу је први пут био већ 1866. Али Шеное тада више тамо

није било. Само можемо као сигурно тврдити да се Грабовски кретао у истом кругу људи у којем се нешто раније налазио и Шеноа. И касније је више пута одлазио Грабовски у Чешку. Најзад је 1871 стигао и у Загреб. После је више пута свраћао у Хрватску као гост својих загребачких пријатеља, „побратима“, како је неке од њих називао у преписци. А ко су били људи с којима он пријатељује? Наравно, група младих књижевника окупљених највише око *Виенца*. Они су скоро сви његови вршњаци, или су по годинама блиски њему. То су: Иван Дежман, Јосип Еуген Томић, Смичиклас, и особито Фрања Марковић и Шеноа. У тој групи је био најватренији полонофил Марковић, али ни други нису заостајали за њим. Нису ли с пољског преводили и Шеноа, и Јосип Еуген Томић, па и његов брат Александар? Па ипак не сумњамо да је Грабовски својим ватреним словенофилством утицао да ови хрватски словенофили и полонофили постану још жешћи у своме словенофилству, па и полонофилству. Грабовски је пак са своје стране много задужио ове своје хрватске пријатеље. Он је превео доста дела њихових на пољски. Од Шеноа је превео *Злајшарово злајш*, *Каранфил с њесникова гроба*, *Просјака Луку* и *Пруског краља*. А преводио је и остале своје хрватске пријатеље: Томића и Марковића, па Балскога, као и друге. Начинио је чак и једну збирку примера из ове књижевности. Интересовао се и за првенце И. Војновића, приповетку *Gegantim* потписану псеудонимом Сергиј П., а штампану 1880 у *Виенцу*. Он је био покретач идеје да се изда зборник *Kraków-Zagrzebiowi* (тј. Краков Загребу) 1881. Он је најзад, понесен горостасном фигуром нашег народног јунака, написао занимљиво драмско дело *Królewicz Marko*, штампано у једном часопису 1879, а засебно 1880.

Грабовски је био особито добро с Марковићем. О томе сведоче његова писма овоме¹. Знамо по тим писмима да је и Шеноа често писао, али му изгледа овај није баш често одговарао. Грабовски се уосталом жали у томе смислу на све своје загребачке пријатеље: не одговарају никада на писма. Али је за боравка у Загребу Грабовски чак бивао и у Шеноиној кући².

Шеноа је био свестан колико Грабовски доприноси узајамном упознавању. То ће потврдити једним чланком у *Виенцу* (1879, бр. 15), у којем ће јасно изразити захвалност и своју лично и читавог хрватског народа овом Пољаку. Тиме се некако оправдао и за сва она писма на која није одговорио. Шеноа у томе чланку, који се зове *Пољски суд о нашој књижевности*, говори о томе како су се у последње време Пољаци почели интересовати више за хрватску књижевност. Ту је, вели, један од „дичних посредника“ Броњислав Грабовски, иначе пољски песник. Шеноа спомиње преводе Грабовског, као и студију о најновијој књижевности хрватској. Па онда укратко приказује садржај тога рада. Види се да га је имао у рукама и да га је пажљиво читао. Нажалост,

¹ *Zdenka Marković*, Iz korespondencije Bronislawa Grabowskog s Franjom Markovićem. Građa za povijest književnosti hrvatske XIV. — A. B. Klaić, Bronislaw Grabowski i Hrvati. (Preštampano iz Nastavnog vjesnika 1939/40). Zagreb 1940, str. 87.

² *Milan Šenoa*, Moj otac. Zagreb 1933.

због тога што је тамо веома похвално говорено и о његовим радовима, Шеноа се морао задовољити само да спомене имена књижевника о којима Грабовски пише. Даље Шеноа говори да ће Грабовски дати касније опширан рад и о делатности Матице хрватске, а за неки варшавски лист превешће његова *Диогенеса*. „Буди овдје врлому тому књижевнику пољском, који толи помно прати нашу књижевност, те њезине плодове саопћује својим земљацима, изречена искрена хвала. Свакако мора нам годити да се глас о нашем раду проноси у остали славенски свијет, тер се ондје оцјењује објективно. Још једном хвала г. Грабовскому“ — завршава Шеноа овај свој чланак.

По ономе што је Шеноа последњих година живота написао тешко би се могло рећи да је остао до краја полонофил, како смо тврдили. Али се он не може ценити по томе. Ако није он лично писао, јер је претпостављао овоме послу да пише оригинална књижевна дела — и добро је што је тако чинио — он је свакако био тај који је био без сваке сумње покретач много већег интересовања за пољске ствари и за пољску књижевност посебице. Не кажемо то случајно и без основа. Нека само једна ствар поткрепи ову нашу тврдњу.

Поред осталих и многих разноврсних књижевних и друштвених делатности, Шеноа осам година уређује *Виенац*, од 1874—1881. Он је у томе часопису све. А овај часопис је имао огроман утицај на хрватско друштво и особито на књижевне кругове. Ми знамо међутим шта су онда значили уредници у оваквим часописима. А ни сада се ствар није много изменила: шта уредник тражи, за каквим радовима трчи, такви му се и подносе, управо такве он штампа. Хоће ли нам у том правцу што рећи један летимичан поглед на садржај *Виенца* за оних година кад га је уређивао Шеноа? Не мислимо ту, наравно, да говоримо опште о овоме часопису какав је изгледао за тих година. О томе се већ довољно зна, суд је о томе дат. Наиме, опште је познато да је тај период вероватно најзначајнији у историји овог часописа. Особито се много пута истицала чињеница да је *Виенац* тих година највише приближио својим читаоцима светску књижевност, да је најбоље обавештавао о збивањима у појединим књижевностима и да је на тај начин некако отворио хрватским читаоцима врата европске књижевности. Нас међутим занима како је Шеноа као уредник приказао својим читаоцима пољску књижевност. Не сумњамо — као што рекосмо — да су многи преводи, штампани у часопису, настали на његово тражење. Само неке од тих превода да споменемо. Ту је најпре Крашевски са својим *Великашима у граду*, у преводу Ј. Е. Томића, 1874, бр. 1—4. Онда ће Трнски штампати своје прелеве *Мицкјевичевих Кримских сонета* (1874, бр. 10, 31, 33; 1875, бр. 1, 9, 10). Палмовић штампа прелев *Мицкјевичеве песме Три Будриса* (1876, бр. 24). Приповетка А. Косињског *Три браћа* изишла је ту у преводу А. Вебера-Ткалчевића, Шеноина професора (1874, бр. 11—18), а истог тог писца превешће исти преводилац и нешто касније кад штампа приповетку *Живио Пољак бранишељ Маријин* (1876, бр. 32—33). Ту ће изићи један Ј. Захарјасјевич, приповетка *Преферанска смрти*, у преводу Т. Маретића (1877, бр. 25—27). И Залески ће се наћи у *Виенцу*, и то *Поход*, у преводу С. Вуковинског (1878, бр. 6),

а онда још три песме у преводу истог преводиоца (1878, бр. 19), па нешто касније *Људмила* (1880, бр. 45) и *Путии недоходи* (1881, бр. 19) у преводу Андрије Палмовића. Ту ће изићи и два превода из Сјемјењског, и то *Кажњеник и ухода* (1878, бр. 34—38) у преводу В. Хомотарића и *Срна њосредница жсенидбе* (1879, бр. 19). Ту су и две ствари Михаила Балупског, *Из књиге сјоменица* у преводу Хомотарићеву и *Јусјинина дјеца* (1881, бр. 15—19) у преводу Вебера-Ткалчевића. Вебер ће превести и приповетку Косињскога *Романтичне згоде и незгоде Јачина Палчинског* (1881, бр. 20—29). Поред приповетке Јана Лама *Бојни њовјереник* (1879, бр. 33—37) и приповетке И. Хоћка *Јубилеј* (1879, бр. 46—50), као и две мање ствари Мицкјевича и Пола, појавиће се за Шеноина уредниковања и први преводи из Сјенкјевича. Биће то најпре Хомотарићев превод приповетке *Из усјомена њознањскога учитеља* (1880, бр. 13—14), онда *Америчанке* у преводу Ивана Броза (1880, бр. 46—47), и најзад *Нарав и живои* у преводу Б. Брлековића (1881, бр. 28—32). Ако овом читавом низу превода из пољске књижевности додамо још два превода самога Шеноа, о којима ћемо касније проговорити више, онда заиста можемо рећи да је пољска књижевност за Шеноина уредниковања била изванредно богато претстављена. Богато и пребогато. Богатије него ма која друга. Заслуга за то припада свакако најпре уреднику. А то, чини нам се, сасвим јасно потврђује нашу мисао да је Шеноа своје полонофилство већ и овим у пуној мери показао. Још много речитије би ову нашу мисао потврдио читав низ ситнијих чланчића и бележака о пољском културном и књижевном животу, којих је пуно у свакоме броју часописа, а које је Шеноа или сам писао или их је скупио од пријатеља. Али то су безимене ствари које само могу да сведоче о наклоностима уредниковим, али не можемо бити сигурни у њихово ауторство. Па ипак за неке од тих мањих и већих чланака можемо бити сигурни да их је писао сам Шеноа. И њих има неколико који се односе на пољска питања.

Ту је најпре чланак *Иван Мајтејко* (*Виенац* 1878, бр. 1). Пољско сликарство је врло познато, вели ту Шеноа, како у Паризу тако и у Минхену, а највише га је прославила последња лавовска изложба. Сада Пољаци имају стотину „добрих сликара разне струке“. Главни су Сјемирадски, Брант, Косак (код Шеноа пише погрешно Kottak), Јарочињски, покојни Гроттер. Али је све надмашио Јан (овде тако!) Мајтејко, управитељ сликарске академије у Кракову, који око себе ствара читаво коло нових сликара. Ово је „рекли бисмо први словенски сликар“. Он нарочито даје слике из прошлости свога народа. „Његове слике имају знамениту драматичку силу без траженога ефекта, његове фигуре су карактеристичне, његов колорит је сјајан, жив, истински“, а осим тога он одлично познаје историју. Онда се даље у чланку говори о албуму његових слика, па о награди коју је добио и најзад о томе како је сјајно дочекан кад је недавно походио Варшаву.

После тога штампао је Шеноа омањи чланак *Пио IX и Адам Мицкјевич* (*Виенац*, 1878, бр. 9). Прича се ту како је 1848 године Мицкјевич кренуо у Италију да организује пољске легије и како је наилазио

на непријатељски однос пољскога свештенства, због чега је једва успео малом преваром да добије од папе благослов за своју заставу.

Следећи чланак је *Лейоглавски сужањ Пољак прошлога вијека о узајамности славенској* (*Виенац* 1878, бр. 26). То је Шеноа написао на основу онога што је нашао у Крчелићевим рукописним мемоарима из 1754 године. Ту се најме прича како је у Беч дошао неки човек са много новаца, богато живео и новац позајмљивао чак Марији Терезији. Кад му се обећани положаји измакоше, он поче да виче на све, па и на краљицу. То је уствари био неки пољски гроф, којег због свега овога лишавају имања и бацају у лепоглавски манастир, место у тамницу. Одатле он пише многа писма на све стране света својим познаницима, па долази у додир и с Крчелићем, који онда прича како је овај Пољак замишљао да би требало радити на сарадњи Словена. Размишљајући о овоме човеку, који је тако говорио о словенским народима још врло давно, а вероватно живот и завршио као прогнаник, Шеноа ће закључити чланак: „Ал' његове идеје пробудише се послје сто година“.

Кад је из Варшаве добио часопис *Revue slave*, који је на француском издан, Шеноа о томе написа чланчић (*Виенац* 1878, бр. 28). Он поздравља овај подухват и прегледавши први број, даје његов садржај и своја запажања о томе. Најпре приказује програм часописа, па онда његове прилоге. За нас је занимљива једна чињеница: овај број има пуно прилога о Словацком. Најпре је ту животопис овога писника, а онда ће поред неких других ствари ту бити преводи ових дела Словацкога: *Мазеја*, *Тужна ми је душа* и *Пренос Наполеонових моштију*. Овакве наслове даје овим делима Шеноа, преведећи их са француског. Он особито хвали преводе песама. На крају вели да ће овај часопис бити свима од користи. Зато позива на сарадњу хрватске п. сце: могу чланке и радове слати непосредно уредништву, а могу и преко *Виенца*. „Већ је доба да и ми Хрвати пред страним свијетом кажемо што смо у колу славенства, што ми радимо и како нам сав рад смјера на то да идеја славенства одржи побједу...“ И закључује: „Свијет само зато премало мари за нас, јер у свијету ништа не говоримо о себи, дочим се други на сва уста надимљу, па при том и лажу“. Додајмо на крају да је свакако не без улоге овога часописа, у којем се тако популарисао Словацки, Шеноа следеће године узео да преводи једно дело овог пољског романтичара. Морамо напоменути и то да је касније у томе часопису штампан и француски превод Шеноине приповетке *Каранфил с њесникова гроба*¹.

*

Године 1877 написао је Шеноа песму *Јунакиња Софа* и штампао је у *Виенцу*, у бр. 23.

Предмет за ову песму узео је Шеноа из пољске историје. Реч је ту о одбрани Трембовље (Тремблове — како каже Шеноа), када је жена команданта ове тврђаве Зофја Хшановска затражила од мужа да остане у опседнутој тврђави. Собјески долази с војском, ослобађа тврђаву опсаде и проглашује Зофју за витеза.

¹ Spomen-knjiga Matice hrvatske. Zagreb 1892, 233.

Најпре, чудно је зашто Шеноа назива своју јунакињу Софа. То не одговара ниједном словенском имену. А он је морао знати да се пољски Софија каже Зофја. Али ту немамо шта да кажемо у његову одбрану. Он је написао Софа, што у свима језицима, па и у нашем звучи чудно. Затим, питање је где је нашао предмет за ову своју „повјестницу“. Можемо претпоставити да му је била позната београдска Новаковићева *Вила*, где је у првој години (1865) штампана повећа приповетка *Софија Храновска*, у шест наставака (бр. 30—32, 34—36), од некога Ј. Х. К. Нисмо могли да нађемо ко је то. Испод приповетке је забележено да је то превод, али се не каже с којег језика. Он је ову исту причу могао да прочита и у *Хрвајском соколу* за 1870, где је таква прича такође штампана, али је ми нисмо имали у рукама. Претпостављамо да је то иста приповетка која је изишла и у *Вили*. И у тој приповеци се прича углавном иста ствар коју је обрадио Шеноа. Само на други начин. У причи је уплетена и једна љубавна историја, и Чарњешци, и нема на крају гозбе при којој Собјески наздравља из Зофјине ципеле. Шеноа је понегде предмет изменио онако како је сматрао да је потребно ради јачег ефекта.

Да би песнички ефекат био снажнији, Шеноа је претставио да је Јан Хшановски клонуо од тешких рана, па се браниоци већ договарају да се предају. И у том часу међу њих долази његова жена, лепа Зофја: „У руци јој чудно сијева змија оштра јатагана“. Она подвикује браниоцима да ће она бити вођа и да ће заменити свога мужа, а ако ко покуша да устукне пред Турцима, она ће га посећи. Сви јој се покоравају. И одбрана се наставља, све до доласка Собјеског с војском, који ће разагнати Турке опсаднике. У приповеци Зофја клекне пред краљем да је он прогласи мачем за витеза. Код Шеноа краљ клекне пред Зофјом (управо Софом) и наздравља јој из њене ципеле. То је био такав обичај, Шеноа је за то морао од некога чути.

„Прво здравље, од свих жена прва жено,
 Буди теби у том часу од твог краља наздрављено!
 Краљ се твојој слави клања, клања цијела домовина,
 Као ти што дична јеси, родила нам дична сина,
 Прими сабљу твога краља, сто пути је окаљена,
 Муж је није вриједан носит, нек ју носи славна жена!“
 Нагнуо је, испио је Јан Собјески ципелицу,
 За њим пише сви јунаци, а за славну војводицу.
 Тврђа грми, чаше звече, на далеко нек се чује:
 Кад јунаком сабља клоне, лијепа жена јунакује.

Лепа, духовита, ведрa по завршетку, са неколико језгровитих описа, ова песма се може уврстити у боље Шеноине песме. Нарочито истичемо сликарски опис Трембовље на почетку песме. Он потсећа много на сличне романтичарске боље описе. Има поетског полета и у опису јунакиње:

Јела стасом, славуј гласом, лик јој сијева бијел и гладак,
 Црно око сипа стријеле, усном цвате посмјех сладак,
 Памук су јој бијеле руке, кип узносит, бујан велик;
 Душа ружа мирисава, срце јој је жарки челик.

Препев *Јана Бјелецког* од Јулјуша Словацког штампан је Шеноа 1879 године у *Виену*, бр. 11—13.

Словацки је један од најчистијих романтичара пољских. И не један књижевни историчар стављаће га поред самог Мицкјевича, каткад и изнад њега. Зависиће то од времена и општег књижевног смера. Без сваке сумње, Мицкјевич богатством и разноврсношћу свога талента заслужује прво место, али зато нико не може порећи да је Словацки уједначенији, „чистији“ романтичар. Разумљиво је онда што је и Шеноа сасвим одговарао Словацки. У сваком случају, Шеноа није лутао кад је изабрао овог песника да преводи: пре тога је превео део једног Мицкјевичевог дела, па је сад био на реду Словацки. А и трећи славни романтичар пољски Зигмунт Красињски већ је био добро познат нашим читаоцима: 1865 појавио се превод његова *Иридиона*, а 1871 и његова *Не-божанска комедија* у преводу Пере Будманија. Можда је Словацки ипак био најмање превођен.

Спев *Јан Бјелецки* написао је Словацки 1831 године, онда док је у Варшави још трајао устанак. Иако је то једно од младалачких дела Словацког, уметничка вредност његова је на довољној висини. Дobar је ту опис, радња је каткад веома живо претстављена, драматично, пуно је ту сликарски богато запажених боја, одлично сенчење, а описи неколиких сцена показују суптилног сликара. Словацки је то и био, као што је познато. Две-три сцене у томе погледу претстављају висок песнички домет. Мислимо особито на опис једне гозбе, па онда на опис напада на двор племића Сјењавског. Ти описи чине част младоме Словацком. Дело је свима својим особинама било блиско Шенои и лако му је привукло пажњу.

Поднаслов дела исто тако је могао учинити да се Шеноа одлучи да узме баш овај спев да преводи: „Народна приповест пољска заснована на историском предању“.

Песник почиње сликом отварања књижница, где су под прашином извори богатства. Он чита и размишља. Онда отвара манастирски прозор и посматра старе гробове крај манастира и слике се ређају. На једном месту чита: „Издао домовину, али издаја убија“. У хроникама се налази основа приче, коју песник преноси. Богати племић Сјењавски — прича се ту — живи на двору своме као мали краљ. Само је љут што се у његовој близини сјајно развија и проширује имање млади Бјелецки, који је добио имање на поклон по повратку из ропства. Свој бес Сјењавски искаљује тако што Бјелецком спаљује дом баш онда кад овај треба да доведе невесту. Бјелецки напушта жену и одлази у свет. Нико не зна ништа о њему. Кад срећни Сјењавски приређује једном бал под маскама, појављује се читава група Татара. Запаљују двор и убијају Сјењавског. То је Бјелецки. Он узима жену и одлази натраг. После доста времена, док свештеник у сеоској црквици проклиње Бјелецкога као издајника, овај пада мртав на црквени под, јер се баш био прикрао и дошао у своје село. Његова жена га сахрањује као проклетника, она куца на црквеним вратима и пада преморена, јер јој се та врата неће отворити.

Шеноа није превео почетак спева, онај у којем песник прича како је дошао до ове приче о Бјелецком, дакле првих 55 стихова, већ је почео од почетка саме фабуле. Шеноа је ту поступио као приповедач, кренуо је одмах на саму ствар.

Добро је Шеноа осетио лепоте оригинала. И добро их пренео. Каткад врло добро. И то онда кад је и Словацки жив и богат. Ево једног описа у Шеноину препеву, који има довољно боје и живости.

Већ иде ноћ и црни мрак се хвата,
Тишину буде вечерњег хипа;
По стијенах гласна њихала тек сата;
Двориштем вани јасика и липа
Шуморе тужно — гдјекада цвркуће
У стијени цврчак; пас, тај стражар куће,
До врата дворца каткада се гласа
На узлавину ближњег села пасџа.

Или још живљи опис Бјелецкога кад бесан и помаман улеће у двор Сјењавскога док у двору ври забава:

Младенац неки а у турском кроју,
Под златним чело сакрио турбаном,
Ко вјере биљег златан мјесец сину,
Све напред лети, али слуге мину,
Ни живе душе руком да се тиче,
У коринах му сабља, оком смиче.

Већ уђе у двор, — њега слиједом слиједи
Страховит вијор, град се до дна стресе,
Дрхтуре свијеће, гасну, само блиједи
Пламецци лампе сљежане се кријесе.

Па ипак су неке ситнице промакле Шенои. Оне нису оне врсте као у ранијем преводу, али их морамо споменути да би се боље видело у чему је само грешио при превођењу. То неће умањити вредност његова превода.

Најпре, Шеноа није разумео шта значи у пољском тексту „rap Brzezan“. Он је мислио да је то име племића, главног јунака спева, који се међутим касније појављује као Сјењавски. Међутим, то је генитив плурала од имена места *Brzezany*, управо *Brzeżany*, и онда би наведене две речи требало превести са „господар Бжезана“. Пошто ово није разумео ваљано, Шеноа је свакако мислио да је то име места и господара тога места, па ће зато у једном стиху начинити чак и овакав генитив: „У жупној цркви, усред Бжезна села. . .“

Има и нешто ситнијих омашки. Тако ће стих оригинала

Posadzki wzorem włoskim marmurowe

Шеноа превести са

Мраморина се влашка подом љеска.

Ту је придев „włoski“ преведен са „влашки“, а значи „италијански“.

Тако ће и стих: „*Oto go łatwo rozeznać za stolem*“ (Лако га је познати за столом) Шеноа превести са супротним смислом: „За столом једва биш га препознао“. Пољско „*łatwo*“ значи „лако“, а не „једва“ (*ledwo, ledwie*).

Па ће нешто друкчије Шеноа превести и стих:

Nie spojrzzał na mnie i odprawił z niczym.

Јер уместо да је превео са: „Не погледа ме и отпрати ни с чим“, он је значење глаголу променио у: „А погледнув ме, отпусти ме дому“, што не одговара значењу тога стиха у оригиналу.

Колико треба бити пажљив при превођењу, а како и најмања непажња може да промени смисао, видеће се најбоље из овог примера. Кад Словацки описује грб Бјелецкога, он каже да је на њему било ово:

Gwiazda, nad gwiazdą hełm o strusim piórze.

То значи: „Звезда, над звездом шлем с нојевим пером“. Шеноа то преводи овако:

Над звијездом звијезда, шлем и ноја перо.

Одмах је испала друга слика: на грбу је само једна звезда и над њом шлем и нојево перо, а не две звезде („над звијездом звијезда“), како излази из Шеноина текста.

Да наведемо још два слабо пренесена стиха. Шеноа није схватио тачно мисао Сјењавског кад се жали на краљев поступак према њему: шта хоће краљ, вели; Пољска је држава која почива на много стубова, тј. магната, па ако било који магнат падне, читава ће се зграда, тј. држава срушити. То је типично гледање пољских магната, који су сматрали да је сваки од њих исто толико значајан колико и краљ. Зато се не разумеју довољно јасно ова два стиха у преводу:

И ја ћу пасти — нека гром ме спали —
Сва зграда паде — мени само рака.

А Словацки то јасно каже:

Ja się usunę? — niech mię grom dosięże,
Gmach cały runie, dla mnie tylko trumna.

(Ако се ја склоним — нека ме гром погоди, читава зграда ће се срушити, за мене ће бити само гроб).

Није дакле требало превести почетак првога стиха са: „И ја ћу пасти“, него: „Ако ја паднем“, или: „Ако се ја склоним“, „Ако мене не буде више“, онда ће се читава држава срушити, а с њом ни краљ неће остати што је.

Ако бисмо хтели да дамо коначни суд о овом Шеноином преводу, могли бисмо рећи ово: његов стих није онако течан као у оригиналу, то се не би могло ни очекивати, али се његов превод чита лако и јасан

је. Чак и кад пренесе тачно мисао оригинала, можемо за понечим зажалити. Примера ради да наведемо само један стих:

У корицах му сабља, оком смиче.

Доиста, то је оно што је речено и у оригиналу, али како:

Miecz jego w pochwach; on wzrokiem zabija

(Мач му је у корицама; он погледом убија).

У исто време кад и спев Словацког, препевао је Шеноа још једну мању песму с пољског. То је *Смрти издајнице домовине* (Виенац 1879, бр. 25). Писац је Антоњи Горецки. Овде не бисмо могли казати све похвале избору песме и песника као што смо то чинили досад, јер је Горецки тек другостепени песник из прве половине XIX века, живео од 1787—1861. И мисао у песми је опште место романтичарске поезије. Нажалост, нисмо имали оригинал па нисмо могли упоредити с њим превод, те о томе засад не можемо ништа рећи.

★

Остало нам је најзад да проговоримо коју о оним Шеноиним песмама за које се тврди да су настале под Мицкјевичевим утицајем. Одмах да кажемо на које то песме мислимо. Још Фрањо Марковић је, пишући о Шенои, утврдио да су неке песме овога песника писане по угледу на Мицкјевича. То је рекао за песме *Мрак*, *Гуш* и *Мајчино млијеко*¹. После Марковића и други су то понављали све до најновијег времена као сигурно.

Шеноа је несумњиво познавао Мицкјевичеву поезију, посебице његове баладе и романсе. И упознао је врло рано, свакако још у Прагу, чим је за боравка у Чешкој почео и да преводи Мицкјевичева *Конрада Валенрода*. Кад је пак дошао у Загреб, то се интересовање није умањило, него се само могло појачати. Претпостављамо то због тога што је он у Загребу врло често и у дому, и у редакцијама, па и на послу са Фрањом Марковићем. А овај је још као ђак прибегавао Мицкјевичевој поезији кад је хтео да се окрепи морално па и национално. Знамо да је чак држао и једно јавно предавање о баладама и романсама у словенским књижевностима, где је важно место посветио Мицкјевичу. То предавање је касније и штампао. И преводио је Мицкјевича. Он је дакле могао стално помагати и Шенои и наговарати га да чита Мицкјевича. Зато то и тврди онда кад је требало да пише о Шеноину животу. Још више је Мицкјевичева поезија могла постати блиска Шенои после првих сусрета са Грабовским, који од 1871 походи Загреб. То су вероватно били путеви којима је Шеноа подгреван за Мицкјевичеву поезију. Само ми не мислимо да је Шеноа једино за поменуте три песме добио потстрек од Мицкјевича. Шеноине „повјестнице“ многе потсећају на Мицкјевичеве баладе и романсе. И један и други узимају пред-

¹ Нав. дело, стр. 202—203.

мете из народног предања. По томе начину избора предмета Шеноа је веома близак Мицкјевичу. Све те Шеноине песме по многим особинама потсећају на Мицкјевича, али подвлачимо: потсећају, и ништа више. Покушали смо да нађемо какве ближе сличности између Шеноиних и Мицкјевичевих песама. И нисмо их нашли. Значи, угледања је било само у избору тема, али осим тога ни у чем другом. Биће ту и нешто сличних стихова, али је то ипак све сувише далеко од каквог непосредног утицаја. Не сумњамо дакле да је Шеноа своје „повјестнице“ писао сећајући се сличних песама Мицкјевичевих, али их је обрадио сасвим самостално. Атмосфера збивања биће код Шеноа веома блиска оној код Мицкјевича. И по томе ће бити највише сличности. Али је Шеноа ипак сваки тај предмет уметнички сувише самостално обрадио да би се могли наћи ма и најмањи трагови непосредног утицаја. А то је зато што је Шеноин таленат имао и сам шта да каже без наслањања чак и на тако великог песника какав је Мицкјевич.

Борђе Живановић

Резюме

Борђе Живановић

Шеноа и Пољаци

Когда в 1859 году молодой Аугуст Шеноа поехал учиться в Прагу, он был правоверным славянофилом. Такое воспитание он получил от своих профессоров в гимназии, среди которых были известные писатели и переводчики с других славянских языков. Развитию таковых взглядов способствовали и его очень ранние встречи с тогдашним представителем хорватского ренессанса и хорватским политическим деятелем Людевитом Гаем. В Праге Шеноа примкнул к кругу молодых чешских передовых литераторов, среди которых особенно близок был ему Ян Неруда (Jan Neruda). Здесь Шеноа еще более развивался в направлении славянства. Его славянофильство было в большой степени и полонофильством, точно так же, как и у его чешских друзей. В своих фельтонах, посылаемых из Праги, он ясно высказывал эти свои настроения. Таковой была особенно его статья *Поляци и Руси* — Поляки и русские, где он высказывал мысль, что без согласия между русскими и поляками не может быть счастья среди славян. Когда началось польское восстание, он горячо защищал право польского народа на самостоятельность. Такими своими высказываниями он вступил в острую полемику, острую, но все же принципиальную. В этой полемике самое веское обоснование своих положений Шеноа дал в статье *Одговор Г. Аци Појовићу* — Ответ Г. Аце Поповичу. Его взгляды выразились также и в нескольких оригинальных сочинениях (*Польски слијейац* — Польский слепой; *Јунакиња Софа* — Героиня Софа), равно как и в его переводах некоторых произведений польской литературы. Из них самые главные: Konrad Wallenrod Адама Мицкевича (введение и две первых главы) и Jan Bielecki Юлиуша Словацкого.